

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЇ-ВІЗУАЛІЗАЦІЇ
«ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ:
ПРИЧИНИ, ЕТАПИ РЕАЛІЗАЦІЇ І НАСЛІДКИ»
ДЛЯ ВИКЛАДАЧІВ**

Затверджено
редакційно-видавничою
радою НТУ «ХП»,
протокол № 2 від 24.05.2018 р.

Харків
НТУ «ХП»
2018

Методичні рекомендації до проведення лекції-візуалізації «Голодомор 1932–1933 років: причини, етапи реалізації і наслідки» для викладачів. Присвячується 85-м роковинам Голодомору 1932-1933 років / уклад. Я.В. Мотенко, С.К. Шипкіна. – Харків. – НТУ «ХП», 2018. – 47 с.

Укладачі: Я.В. Мотенко,
С.К. Шипкіна

Рецензент І.В.Дворкін

Кафедра політичної історії

Присвячується 85-м роковинам
Голодомору 1932-1933 років

Вступ

Згідно з Указом Президента України № 523/2016 від 26 листопада 2016 року у 2018 році в нашій країні на державному рівні відбуваються масштабні заходи, пов'язані з 85-ми роковинами Голодомору 1932–1933 років. Вшанування пам'яті жертв цієї трагедії передбачає проведення відповідної навчально-виховної роботи зі студентами.

Пропонована методична розробка має допомогти викладачеві висвітлити передумови, особливості перебігу і вплив на українське суспільство Голодомору 1932–1933 років.

Даний текстовий і мультимедійний матеріал у вигляді презентацій Power Point сприяє активізації самостійної роботи студентів і оволодінню ними наступними компетенціями:

- 1) уміти виявляти тенденційну інформацію в джерелах та пояснювати причини її походження;
- 2) розкривати взаємозв'язок між різними складовими економічної та ідеологічної політики радянської влади;
- 3) усвідомлювати антигуманізм тоталітарного політичного режиму;
- 4) бути здатним довести на підставі історичних фактів необхідність гармонізації інтересів держави і суспільства.

1. Методичні рекомендації з викладення теми «Голодомор 1932–1933 років: причини, етапи реалізації і наслідки»

На початку лекції викладачеві радимо відзначити, що вивчення проблеми Голодомору 1932–1933 років було розпочато ще в 1987 році, однак ґрунтовні дослідження з'явилися лише в умовах незалежної України, завдяки ухваленню низки законів про розсекречування фондів з архівів радянських спецслужб і партійних органів.

Важливим кроком у справі забезпечення відкритості архівної інформації стало введення в дію 21 травня 2015 року закону «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років». Як наслідок, наукова громадськість отримала можливість вивчати близько двох мільйонів розсекречених архівних справ. Серед них – 21 тисяча справ, що стосуються репресій проти громадян УСРР, які чинили опір політиці радянської влади на селі у 1932–1933 роках.

Характеризуючи історіографію питання, лектор може порекомендувати студентам ознайомитися з працями провідних дослідників Голодомору 1932–1933 років, як зарубіжних – Роберта Конквеста, Джеймса Мейса, так і вітчизняних – Станіслава Кульчицького, Володимира Сергійчука, Георгія Касьянова.

Розкриваючи передумови Голодомору 1932–1933 років, лектору варто нагадати слухачам, що поразка УНР і ЗУНР зумовила поділ західних українських етнічних земель між Румунією, Чехословаччиною, Польщею, водночас на землях Наддніпрянської України Радянською Росією було створено маріонетковий політичний режим – УСРР, владні структури якого підпорядковувались РКП(б) і його місцевому філіалу – КП(б)У. Важливо також зазначити, що протягом 1919–1921 років УСРР здійснювала політику воєнного комунізму, головним завданням якої стала організація масового безкоштовного вилучення продовольства у селянства для забезпечення потреб Червоної Армії та пролетаріату.

РКП(б) прагнути зберегти свій контроль над стратегічно важливими у економічному відношенні регіонами колишньої Російської імперії вирішила об'єднати їх у нову централізовану державу, яка б формально мала статус федерації. Спираючись на свої філіали – «національні» комуністичні партії в Українській СРР, Білоруській СРР, Закавказькій СФРР, пленум ЦК РКП(б) 6 жовтня 1922 року виніс постанову про необхідність створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. 30 грудня 1922 року у Москві було організовано I-й Всесоюзний з'їзд рад, який ухвалив Декларацію і Договір про утворення СРСР. Формально проголошувалося, що всі республіки об'єднувалися на основі добровільності і рівноправності. Однак союзні республіки було позбавлено права мати власні наркомати закордонних справ, зовнішньої торгівлі, військових і морських справ, шляхів сполучення, пошти і телеграфів. Відповідні питання у республіках вирішували уповноважені, яких призначала Рада народних комісарів СРСР. Республіканські наркомати продовольства, фінансів, праці, робітничо-селянської інспекції також підпорядковувались союзному урядові.

Одночасно посилювалися тоталітарні тенденції у політиці партії. Тимчасова лібералізація внутрішньоекономічного життя (запровадження НЕП у 1921–1928 роках) та етнополітики («українізація» 1923–1933 років) не змінила більшовицької ідеології, яка проголошувала рушієм прогресу люду міжкласову боротьбу на винищення. Протягом 1922–1925 років в УСРР утверджується однопартійна політична система. КП(б)У встановлює повний контроль над усіма громадськими організаціями. Визначальну роль у внутрішній політиці відіграє Об'єднане державне політичне управління (з 1934 р. – Народний комісаріат внутрішніх справ). ОДПУ отримало право на позасудові розправи, адміністративне висилання громадян і направлення їх до таборів примусової праці. У службових документах ОДПУ серед «ворожих» соціальних груп були вказані «колишні білогвардійці, націоналісти, заможні селяни, торговці, духовенство, науковці». Вже восени 1922 року з УСРР ОДПУ депортувало за кордон і вислало на Північ РСФРР

70 викладачів вищих навчальних закладів, як «упертих ідеологів буржуазії». У 1924 році 18 представників української інтелігенції було засуджено за надуманим звинуваченням у належності до «Центру дій» – міфічної антирадянської організації винайденої працівниками ОДПУ. Першим показовим політичним процесом в СРСР стала «Шахтинська справа» 1928 р. – сфальсифікований судовий процес над «шкідниками» у вугільній промисловості Шахтинського району Донбасу, під час якого було засуджено групу інженерів та техніків. Згідно вироку 11 звинувачених розстріляли.

Активізацію каральних заходів викликала внутрішньопартійна боротьба за владу, яку виграло угруповання очолене Генеральним секретарем ЦК ВКП(б) Й. Сталіним. З метою ліквідувати будь-які прояви політичної опозиції і унеможливити її появу в майбутньому, НКВС розгорнув у СРСР масштабні репресії. В УРСР протягом 1937–1938 років було засуджено 197 617 осіб, з них вирок «вища міра покарання» отримали 122 237 осіб. Таким чином відбулося утвердження тоталітарного політичного режиму – тобто підпорядкування всього суспільства єдиній ідеології, зосередження влади в руках однієї партії, яка взяла під контроль всі сфери суспільного життя.

Оцінюючи соціально-економічну політику радянської влади у міжвоєнний період, викладачу варто звернути увагу слухачів на її наступні особливості:

- 1) пріоритетність державних інтересів;
- 2) плановість;
- 3) командно-адміністративні методи господарювання;
- 4) милітаризованість.

Лектор має підкреслити, що на той час більшовицька ідеологія відкидала можливість мирного співіснування СРСР і капіталістичних держав. Друга світова війна розглядалася, як зручна можливість експорту «революції на шпиках» до країн Західної Європи. Однак, негативний досвід Росії у Першій світовій війні і поразка РСФРР у радянсько-польській війні

1920 року змусили більшовиків кардинально переосмислити перспективи СРСР у майбутньому глобальному збройному протистоянні. У 1925 році XIV з'їзд Всесоюзної комуністичної партії (більшовиків) проголошує першочерговим завданням подолання технічної відсталості Червоної Армії, через створення потужного військово-промислового комплексу. Таким чином, у СРСР розпочався підготовчий етап індустріалізації – комплексу державних заходів, спрямованих на розвиток переважно паливної, енергетичної, хімічної та машинобудівної галузей промисловості.

З метою створення економічних підстав для високих темпів індустріалізації, ВКП(б) вдається до радикальних заходів:

- 1) ліквідує приватний сектор в економіці країни, надаючи державі безперешкодний доступ до усіх наявних ресурсів;
- 2) визнає пріоритетність фінансування саме важкої промисловості, нехтуючи потребами легкої промисловості;
- 3) перетворює аграрний сектор економіки на фінансового донора індустріалізації, збільшивши експорт зерна за демпінговими цінами.

Основним плацдармом здійснення індустріалізації було визначено УСРР, оскільки республіка мала значну сільськогосподарську, вугільну та металургійну бази. З метою концентрації у державній власності усіх продовольчих ресурсів в грудні 1927 року ВКП(б) проголошує курс на колективізацію селянського господарства, тобто ліквідацію приватних сільських господарств і створення колгоспів – колективних сільськогосподарських підприємств. У 1929 році колективізація та індустріалізація набувають форсованого (прискореного) характеру. Саме цього року Політбюро ЦК ВКП(б) видало тасмну постанову «Про стан оборони СРСР», у якій говорилось про необхідність використання іноземного інженерного досвіду та імпортних технологій для потреб вітчизняного авіабудування, танкобудування, оновлення артилерійського парку та масового виробництва хімічної зброї. Протягом першого (1928–1932 роки) і другого (1933–1937 роки) планів розвитку народного

господарства передбачалося створення 5 тисяч бойових літаків і 10 тисяч танків. Наступна постанова Політбюро ЦК ВКП(б) від 15 липня 1929 року «Про військову промисловість» відзначала необхідність прискорення оборонного будівництва вже в перші три роки першої п'ятирічки.

Незабаром в СРСР розпочалося широкомасштабне будівництво нових промислових об'єктів під керівництвом найманих закордонних спеціалістів. Так, до 1933 року Наркомат важкої промисловості залучив до робіт на радянських новобудовах 6 550 інженерів-іноземців. Одночасно СРСР закуповував нові зразки зарубіжної техніки для впровадження їх у масове виробництво. До 1931 року Радянський Союз уклав 108 угод, переважно з компаніями із США та Німеччини, щодо постачання обладнання для промисловості, транспорту і електростанцій. Протягом 1928–1933 років імпорт складав 85% нового заводського обладнання в СРСР. Про масштаби ініційованого СРСР технічного переозброєння свідчить виступ М.М. Литвинова на Міжнародній економічній конференції у Лондоні в червні 1933 року, де нарком іноземних справ оголосив про готовність Радянського Союзу розмістити за кордоном замовлення на суму близько 1 мільярда доларів.

Протягом першої п'ятирічки в УСРР було збудовано 400 нових підприємств, серед них – «Запоріжсталь», «Криворіжсталь», «Азовсталь», «Дніпроаломінійбуд», «Краммашбуд». Закордонні фірми та їхні фахівці брали активну участь у спорудженні стратегічно важливих об'єктів на території республіки. Так, наприклад, групу іноземних експертів на будівництві Харківського тракторного заводу очолював американський інженер Л. Сваджіан, якого за сумлінну працю було нагороджено Орденом Леніна. СХТЗ-15-30 – перша продукція ХТЗ, була розроблена на основі трактору «Інтернаціонал 15/30», який випускався компанією «International Harvester». Протягом 1927–1932 років відбувалося спорудження гіганта індустріалізації – Дніпровської гідроелектростанції, де головним консультантом був відомий у США гідробудівник Хью Купер. За старанну

працю його згодом нагородили Орденом Трудового Червоного Прапора. На Дніпрогесі було встановлено гідротурбіни фірм «General Electric» та «Newport News Shipbulding».

Отже, реалізація першої і другої п'ятирічок наочно довела:

1. Подвійність стандартів зовнішньої політики СРСР і країн Західної Європи та США. Декларуючи свою ворожість до капіталістичного світу, Радянський Союз, водночас, охоче використовував його промисловий та інтелектуальний потенціал. В свою чергу, підприємницькі кола Заходу, спокушені вигідними контрактами з СРСР «не помічали», що зміцнюють обороноздатність тоталітарного політичного режиму.

2. Стратегічну короткозорість репресивної політики стосовно інтелігенції в СРСР протягом 1922–1938 років. Боротьба з інакомисленням так знекровила інтелектуальне середовище Радянського Союзу, що для здійснення індустріалізації довелося купувати послуги закордонних фахівців.

Розкриваючи суперечливість наслідків індустріалізації, лектор має наголосити, що науково-технічна допомога Заходу і високі темпи зростання промисловості в СРСР були оплачені за рахунок державної надексплуатації аграрного сектору економіки.

Знищення державою традиційного способу життя на селі і неприйнятне підвищення норм натурально-продуктових повинностей викликало опір селянства. У 1929 році в УСРР було зафіксовано 1 120 антикомуністичних виступів на селі. ОДПУ заарештувало 11 685 осіб. Як наслідок, у 1930 році для радянської влади першочерговим завданням стало «розкуркулення», придушення селянського руху опору. З січня 1930 року газети СРСР закликають «ліквідувати куркульство як клас». Головною ознакою належності до цього «класу» було несхвалення більшовицької аграрної політики. Протягом 1930–1931 років з УСРР до Сибіру і Середньої Азії вислали 31 655 родин «куркулів», загалом 131 409 осіб, 19 000 осіб заарештували як «активних контрреволюційних елементів села».

У відповідь селянство вдається до тактики доби Української революції 1917–1921 років – намагається розгорнути масовий повстанський рух. ОДПУ в 1930 році зафіксувало в УСРР 4 098 антибільшовицьких селянських виступів. Протягом 1931–1932 років в республіці відбулося 1 242 антиурядових виступи, у яких загалом узяли участь 295 000 осіб. Зрозуміло, що внаслідок об'єктивних обставин (слабка організація, брак зброї, відсутність перспективних політичних програм) антиколгоспний повстанський рух мав зазнати поразки. Однак в Україні він був найактивнішим. Зокрема, з 1 січня по 15 липня 1932 року в УСРР зареєстрували 923 антирадянські виступи (з 1 630 загалом по СРСР).

Радянське керівництво, стурбоване станом справ в Україні, вдається до радикального заходу – вилучення колгоспного врожаю 1932 року і організації продовольчої блокади сільської місцевості у республіці. Таким чином, держава отримувала кошти для індустріалізації і ліквідовувала з найменшими втратами для силових структур антикомуністично налаштоване селянство.

Аналізуючи головні кроки радянської влади, щодо організації штучного голоду, викладачеві варто підкреслити:

1. Свідоме завищення хлібозаготівельних норм. У 1932 році харківська липнева конференція ЦК КП(б)У визначила обсяг хлібозаготівлі у розмірі 356 мільйонів пудів (5,696 мільйонів тон) зерна. Однак протягом червня – жовтня з колгоспів та одноосібників вдалося зібрати лише 136 мільйонів пудів (2,176 мільйонів тон). Станом на 5 жовтня того ж року з 23 270 колгоспів виконали план лише 1 403 колгоспи (6%).

2. Залучення правоохоронної системи республіки до реалізації Голодомору. 9 листопада 1932 року Наркомат юстиції УСРР та Генеральна прокуратура розіслали вказівки місцевим судовим органам, щоб вони забезпечували стягнення хліба із селян.

3. Перетворення усього селянства УСРР на об'єкт репресій. 11 листопада 1932 року Раднарком УСРР видав інструкцію «Про організацію

хлібозаготівель в одноосібному секторі». Відповідно до цього документу місцевим органам влади дозволялося застосовувати до селян-одноосібників, які не виконали норм хлібозаготівель ппграфи, позбавлення земельного наділу, садиби, виселення поза межі району та області, конфіскацію майна.

4. Навмисне створення ситуації за якої смерть від голоду була практично неминучою. 7 серпня 1932 року було видано постанову ВЦВК і РНК СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперативів та про зміцнення суспільної (соціалістичної) власності». Розкрадання майна колгоспів каралося розстрілом або позбавленням волі на строк не менше десяти років. 18 листопада 1932 року ЦК КП(б)У видав постанову «Про заходи щодо посилення хлібозаготівель», яка зобов'язувала радянські органи влади «негайно заборонити будь-які витрати всіх натуральних фондів, створених в колгоспах, повністю припинити видачу будь-яких натуравансів у всіх колгоспах, що незадовільно виконують план хлібозаготівель», організувати повернення хліба, виданого для громадського харчування, вилучити в окремих колгоспників та одноосібників, украденого ними зерна під час жнив. Пропонувалося занесення колгоспів-боржників на так звану «чорну дошку», тобто організувати їхню продовольчу та соціальну ізоляцію.

5. Використання загороджувальних загонів ОДПУ для блокади сіл.

6. Свідоме прагнення радянської влади використати продовольчі труднощі, як стимул для масового вилучення обрядово-побутового золота у населення за допомогою створених філіалів системи «Торгзін», де були встановлені завищені ціни на хліб. Оскільки протягом 1929–1935 років у містах діяла карткова система продуктопостачання, сільське населення могло роздобути тут їжу лише обмінявши на неї свої родинні коштовності. У 1933 році «виручка» Всеукраїнської контори «Торгзін» склала 24 млн. валютних карбованців.

7. Відмова СРСР від міжнародної гуманітарної допомоги. Незважаючи на намагання радянської влади приховати факт голоду на своїй

території, про нього стало відомо за кордоном. В грудні 1933 року Міжнародний Червоний Хрест звернувся до уряду СРСР з пропозицією прийняти допомогу для голодуючих в УСРР, але той відмовився.

8. Визнання урядом СРСР недійсними результати всесоюзного перепису населення 1937 року, оскільки вони засвідчили щорічний приріст смертності в СРСР на 1,4 млн. осіб протягом 1932–1933 років.

Таким чином, голод, що розпочався восени 1931 року протягом січня – липня 1933 року охопив усі області УСРР. Смертність серед населення була масовою, особливо серед найвразливіших верств – дітей і людей похилого віку. Продовольча криза ускладнювалася спалахами епідемічних хвороб (висипним та черевним тифом, дизентерією). Голодний психоз і тривале недоїдання спричинили навесні – початку літа 1933 року в УСРР спалах канібалізму. За різними підрахунками, загалом під час Голодомору 1932–1933 років Україна втратила померлими від 3,5 до 7 мільйонів осіб. Окрім цього, його наслідками стали:

- 1) придушення антикомуністичного руху опору;
- 2) ліквідація приватних селянських господарств;
- 3) знищення традиційної культури українського села;
- 4) створення потужного військово-промислового комплексу;
- 5) завершення формування тоталітарного суспільства в УСРР.

2. Мультимедійна презентація «Голодомор 1932–1933 років: причини, етапи реалізації і наслідки» для вітчизняних студентів.

ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ В УКРАЇНІ: ПЕРЕДУМОВИ, ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

ПЛАН

- 1 Встановлення тоталітарної системи в СРСР. Сталінські репресії
- 2 Політика форсованої індустріалізації та суцільної колективізації
- 3 Голодомор 1932-1933 років: причини та наслідки

ГОЛОДОМОР 1932-1933 РОКІВ

масовий голод, штучно організований урядом СРСР у 1932-1933 роках на території Української СРР, що призвів до багатомільйонних жертв

ЕТАПИ ВХОДЖЕННЯ ДО СРСР

1

**червень 1919—
грудень 1920**

- утворення
«воєнно-
політичного
союзу»

2

**грудень 1920—
грудень 1922**

- формування
договірної
федерації

3

**грудень 1922—
травень 1925**

- утворення СРСР

СОЮЗ РЕСПУБЛІК

Моделі

Й. Сталін

Україна –
автономна частина
РСФРР

В. Ленін

Україна –
автономна
частина СРСР

Х.Раковський

Україна – суб'єкт
конфедеративного
союзу республік

УТВОРЕННЯ СРСР

30 грудня 1922 р. I з'їзд Рад СРСР

- Декларація про створення СРСР
- Союзний договір

СРСР

Російська СФРР

Українська СРР

Білоруська СРР

Закавказька СФРР

КОНСТИТУЦІЯ СРСР

31 січня 1924 року, II з'їзд Рад СРСР

Формально

республіки
мали широкі
автономні права

Реально

республіки
втратили
суверенітет

УСРР

отримала власний адміністративно-територіальний устрій

отримала республіканський управлінський апарат

ЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ В РУКАХ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ

Методи

Партійні дискусії

- формально – знаряддя пошуку шляхів розвитку країни в мирних умовах
- реально – засіб виявлення і усунення інакомислячих, перетворення у партію з тоталітарною ідеологією

Чистки

- інструмент утвердження всевладдя партійних вождів
- залучення нових членів, переважно малограмотних робітників, якими легше керувати

ТОТАЛІТАРИЗМ

політичний режим, який характеризується прагненням держави до абсолютного контролю над усіма сферами громадського життя, повним підпорядкуванням людини політичній владі і пануючій ідеології

Сталінізм

Форма радянського тоталітаризму,
диктатура на чолі з Й.Сталіним

тотальне
відчуження
народу від власності
і політики

монополія
більшовиків на
контроль за всіма
сферами суспільного
життя

СТАЛІНІЗМ

Монополія більшовиків

На владу

- ліквідація політичних конкурентів
- повний контроль над громадськими організаціями
- об'єднання партії з держапаратом

На ідеологію

- державна ідеологія – марксизм-ленінізм
- контроль над усіма сферами духовного життя
- переслідування інакомислення

На управління економікою

- націоналізація підприємств
- командно-адміністративні методи управління
- бюрократизація економіки

РЕПРЕСІЇ

каральні заходи проти населення, безпідставні переслідування громадян аж до фізичного знищення

Етапи політичних репресій

1

1928—1931

примусова
колективізація,
розкуркулення;
ліквідація УАПЦ;
процес СВУ

2

1932—1936

штучний голод;
«постишевський
терор»;
«кіровська хвиля»

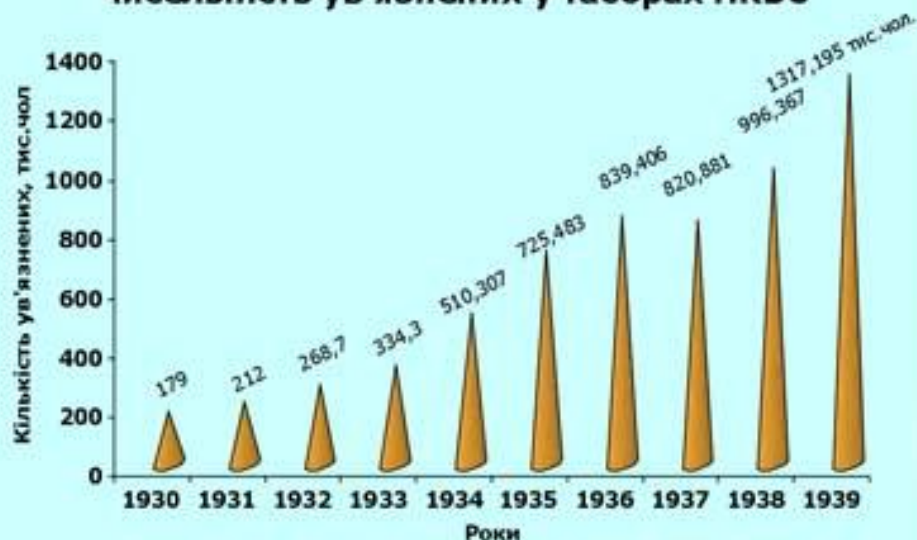
3

1937—1938

«великий терор»

СТАЛІНСЬКІ РЕПРЕСІЇ 1930-Х РР.

Чисельність ув'язнених у таборах НКВС

НАПРЯМИ РЕПРЕСІЙ

СПОСОБИ РЕПРЕСИВНИХ ЗАХОДІВ

1

Показові політичні процеси

2

Позасудові переслідування

3

Створення «оперативних трійок»

4

Застосування методів фізичного впливу

НАСЛІДКИ РЕПРЕСІЙ

Роль репресій в утвердженні
тоталітарного режиму

Політична
сфера

- придушували опозицію, нейтралізували потенційних противників
- блокували розвиток громадянського суспільства

Економічна
сфера

- головним стимулом до праці став страх
- забезпечували державу дармовою робочою силою

Соціальна
сфера

- створювали атмосферу взаємопідозри і недовіри
- розколювали суспільство

ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ

грудень 1925 р., XIV з'їзд ВКП(б)

політика радянського уряду, спрямована на створення в СРСР великого промислового потенціалу та розвиток, насамперед, галузей «групи А» – паливної, енергетичної, хімічної, машинобудівної

Особливості

розпочалась з важкої, а не легкої промисловості

мала прискорені темпи реалізації

фінансувалась за рахунок аграрного сектору

здійснювалась за державним планом

ЕТАПИ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

1
**1926—
10.1928**
початок
індустріалізації
і підготовка до
форсованої
індустріалізації

2
**10.1928—
1932**
перша 5-річка,
форсований
ривок розвитку
важкої
індустрії

3
**1933—
1937**
друга 5-річка,
наростання
індустріалізації
дещо
зниженими
темпами

4
**1938—
1942**
третя 5-річка,
спад
виробництва
через страх
проявити
ініціативу
та відсутність
матеріальної
зацікавленості

НАСЛІДКИ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

- 1** УСРР перетворилася з аграрної на індустріально-аграрну республіку
- 2** відбулися структурні зміни в промисловості (основна – важка індустрія)
- 3** створено командну централізовану економіку
- 4** використовувалися позаекономічні методи стимулювання ентузіазму робітників
- 5** занепад легкої та харчової промисловості, падіння життєвого рівня населення
- 6** надвисокий темп індустріалізації призвів до безладдя, марнотратства, частих аварій

КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ

1927, XV з'їзд ВКП(б)

політика радянського уряду, що була спрямована на ліквідацію приватних і створення колективних селянських господарств (колгоспів і радгоспів)

ПРИЧИНИ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ

➤ нестача зерна в умовах форсованих темпів індустріалізації (хлібна криза 1927–1928 рр.)

➤ необхідність створення механізму (колгоспи) безперервного забезпечення держави хлібом

➤ в умовах тоталітаризму колгоспами легше керувати, дрібнотоварне селянське виробництво, на думку влади, породжувало капіталізм

СУЦІЛЬНА КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ

1929, Пленум ЦК ВКП(б) –
курс на суцільну колективізацію

1

ліквідація самостійних селянських господарств

2

насильницьке об'єднання селянських господарств у колективні господарства

3

ліквідація куркульства як «класу»

4

масові репресії проти селян, що не бажають вступати до колгоспів

ЕТАПИ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ

1928—1932 - перша п'ятирічка

- з весни 1930 р. змагання між районами за дострокове завершення колективізації восени 1930 року
- розкуркулено 200 тисяч селянських господарств
- голод 1932—1933 років
- колективізовано 70 % господарств

1933—1937 - друга п'ятирічка

- колективізовано більше 90 % господарств
- створено політвідділи в МТС та радгоспах
- прийнято новий статут колгоспників (1935 р.)
- регламентовані оплата праці за трудовими днями, розміри присадибної ділянки тощо
- запроваджені обов'язкові поставки державі (1933 р.)

НАСЛІДКИ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ

➤ отримано кошти для індустріалізації

➤ Голодомор 1932—1933 років

➤ у селянина вбили почуття господаря

➤ сільське господарство відкинуто на багато років назад

СЕЛЯНСТВО В УСРР

До колективізації

- мало право приватного землекористування
- володіло худобою і реманентом
- самостійно визначало тривалість робочого дня
- було власником зібраного врожаю

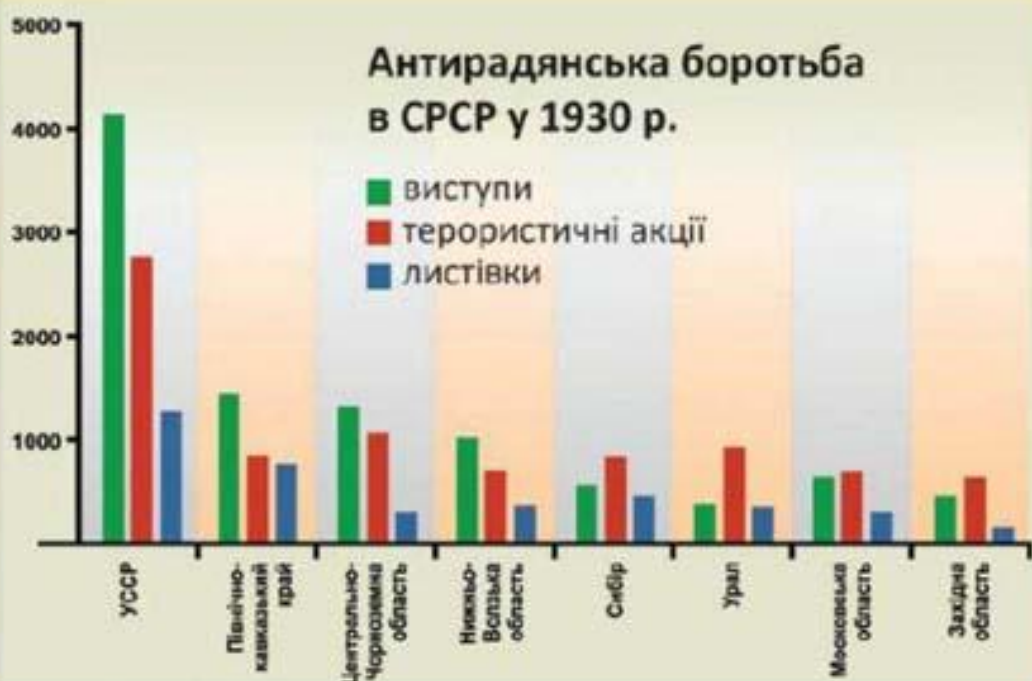
Після колективізації

- втратило право приватного землекористування
- худоба і реманент стали державною власністю
- тривалість робочого дня визначали державні органи
- власником зібраного врожаю стала держава

АНТИРАДЯНСЬКИЙ РУХ ОПОРУ

Рік	Кількість повстань	Кількість учасників	Кількість терактів
1928	більше 150	біля 40 тис	більше 400
1929	біля 150	біля 40 тис	1 437
1930	4 098	більше 1 млн	2 779
1931	319	більше 75 тис	1 354
1932	923	більше 220 тис	більше 1 000

(на 15 липня)

РЕЗУЛЬТАТИ АНТИРАДЯНСЬКОГО РУХУ ОПОРУ

1 не вдалось зупинити насильницьку колективізацію

2 170 000 селян арештовано

3 150 000 селян депортовано

Масовий антирадянський рух в УСРР став головною причиною Голодомору, організованого радянським урядом у 1932-1933 роках

ОРГАНІЗАЦІЯ ГОЛОДОМОРУ

1 утворення Надзвичайної хлібо заготівельної комісії на чолі з В.Молотовим

2 вилучення всього хліба з колгоспів

3 експропріація всього продовольства у селян

4 СРСР відмовився від допомоги міжнародних гуманітарних організацій

5 запровадження смертної кари за крадіжку колгоспного майна

6 економічна блокада сіл, «чорні дошки»

7 селянам заборонено залишати села

8 засоби масової інформації замовчували факт голоду

НАСЛІДКИ ГОЛОДОМОРУ

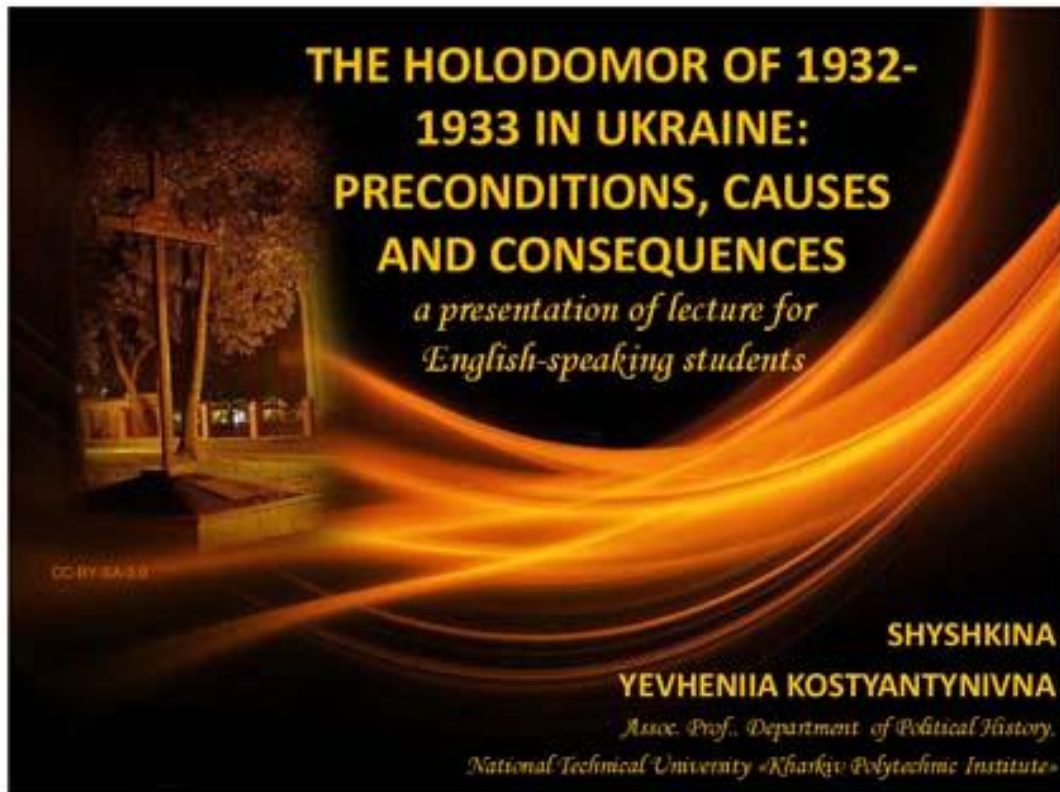

- 3,5 - 7 мільйонів загиблих
- антирадянський рух опору в українському селі був придушений
- уряд зміг завершити колективізацію в УСРР
- традиційний уклад життя українського селянства було знищено
- завершився процес формування тоталітарного режиму в СРСР

Література

- Conquest, Robert The great terror : Stalin's purge of the thirties / R.Conquest. - New York: The Macmillan, 1968. - 633 p.
- Conquest, Robert The harvest of Sorrow : soviet collectivization and the terror-famine / R. Conquest. - New York : Oxford UP, 1986. - 411 p.
- Kenez, Peter A history of the Soviet Union from the beginning to the end / P. Kenez. - 2 ed. - Cambridge [etc.] : Cambridge UP, 2006. - 342 p.
- Kostiuk, Hryhory Stalinist rule in the Ukraine : a study of the Decade of mass terror (1929-1939) / H. Kostiuk ; Institute for the study of the USSR. - Munich ; [6.в.], 1960. - 162p.
- Kuromiya, Hiroaki The voices of the dead: Stalin's great terror in the 1930s / H.Kuromiya. - New Haven ; London : Yale Univ. press, 2007. - 295 p.
- MacKenzie, David A history of Russia and the Soviet Union / D.MacKenzie, M.W.Curran. - Homewood, Illinois : The Dorsey press, 1977. - 689 p.
- Naimark, Norman M. Stalin's genocides / Norman M. Naimark. - Princeton ; Oxford, 2010. - 134 p.
- Luckiw, A. Portrait of Stalin / A. Luckiw. - New York : [6.в.], 1952. - 32 p.
- Rybin, A. T. Next to Stalin : notes of a bodyguard / A. T. Rybin. - Toronto : Northstar compass journal, 1996. - 111 p.
- Kennan, George F. Russia and the West : under Lenin and Stalin / G. F. Kennan. - New York ; Scarborough, Ont. : A Mentor book : New American library, 1961. - 384 p.
- Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927 — 1939. Документы и материалы. В 5-ти тт. / Под ред. В. Данилова, Р.Маннинг, Л.Виолы. — М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999 — 2006.
- ЦДКФФАУкраїни ім. Г. С. Пшеничного = The Central State CinePhotoPhono Archives of Ukraine named after H.Pshenychny - Regime to access : <http://tsdkffa.archives.gov.ua>
- Електронний архів українського визвольного руху= Electronic repository of the Ukrainian liberation movement— Regime to access : avr.org.ua

2. Мультимедійна презентація «Holodomor of 1932–1933: Preconditions, Causes and Consequences» для студентів-іноземців.

AGENDA

- 1 *The Establishment of the Totalitarian System in the USSR, Stalins' Repressions*
- 2 *The Policies of Rapid Industrialization and Forced Collectivization*
- 3 *The Holodomor of 1932-1933: Causes, Steps of Implementation and Consequences*

THE HOLODOMOR

1

a planned repression of the peasants of Soviet Ukraine for massively resisting the Stalinist state's collectivization drive

2

the result of the forced export of grain, other foodstuffs, and livestock in exchange for the imported machinery the USSR required for the implementation of the Stalinist policy of rapid industrialization

STAGES OF THE SOVIET UNION CREATION

1

June, 1919 —
December, 1920

**The military-political
alliance**

(the formal
independence of
Ukraine)

2

December, 1920—
December, 1922

**The treaty-based
federation**

(the limitation of the
Ukrainian sovereignty)

3

December, 1922—
December, 1925

The USSR

(the liquidation of the
Ukrainian
independence)

THE SOVIET UNION IN PROJECTS

Projects

J. Stalin

Ukraine – the autonomous part of the RSFSR

V. Lenin

Ukraine – the autonomous part of the USSR

Kh. Rakovsky

Ukraine – the sovereign state in the confederation of Soviet republics

THE CREATION OF THE USSR

*December, 30 1922
The 1st Congress of Soviets of the USSR*

- *THE TREATY ON THE CREATION OF THE USSR,*
- *THE DECLARATION OF THE CREATION OF THE USSR,*

**THE
USSR**

the Russian SFSR

the Ukrainian SSR

the Byelorussian SSR

*the Transcaucasian SFSR
(since 1924 – the Armenia SSR,
the Azerbaijan SSR and the Georgia SSR)*

THE CONSTITUTION OF THE USSR

THE CENTRALIZATION OF AUTHORITY BY THE COMMUNIST PARTY

THE TOTALITARIAN REGIME

a political regime where the state recognizes no limits to its authority and strives to regulate every aspect of public and private life wherever feasible

Stalinism

*the form of the Soviet totalitarian regime,
the dictatorship of J. Stalin*

*The total exclusion of people
from the property and power*

*The Bolsheviks' monopoly control over
all spheres of public life*

STALINISM

THE BOLSHEVIK MONOPOLY ON

POWER

- the liquidation of political competitors
- the amalgamation of the party with the state apparatus
- the total control over civil organizations

IDEOLOGY

- the Marxism-Leninism ideology
- the control over all spheres of immaterial life
- the persecution of a dissent

ECONOMICAL MANAGEMENT

- the nationalization of industries
- the command-administrative methods of management
- the bureaucratization of economy

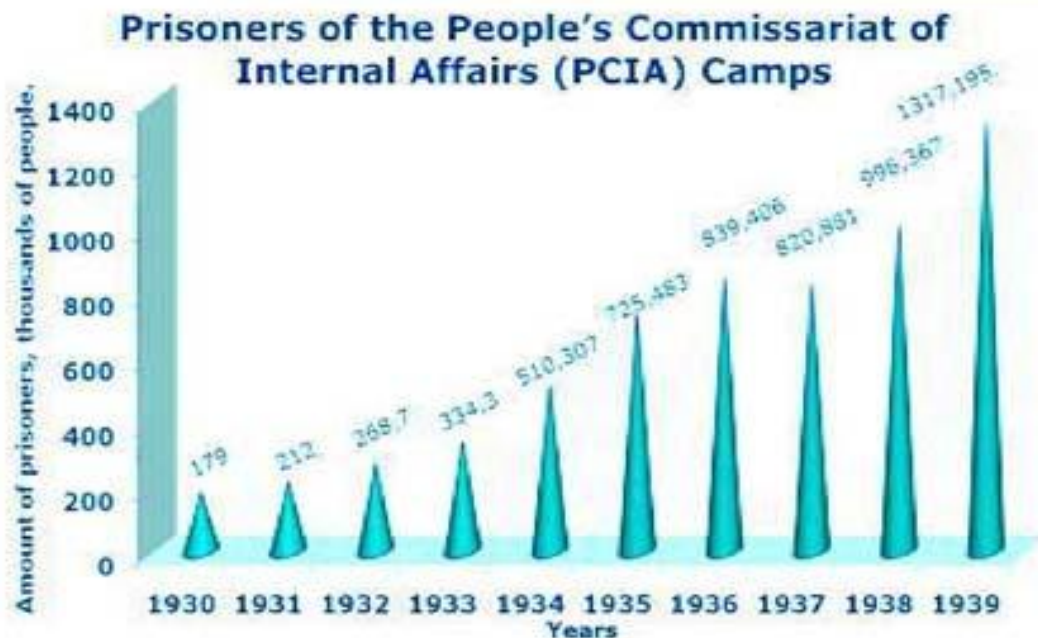
REPRESSIONS

a persecution of an individual or group within society for political reasons
(including the imprisonment, involuntary settlement and even murder)

STAGES OF POLITICAL REPRESSIONS

STALIN'S REPRESSIONS of 1930^s

DIRECTIONS OF REPRESSIONS

METHODS OF REPRESSIONS

1 *the exemplary political processes*

2 *the extrajudicial persecutions*

3 *the creation of «operational troikas»*

4 *the methods of physical coercion*

CONSEQUANCES OF REPRESSIONS

Role of repressions in the formation of the totalitarian regime

Political sphere

- neutralized political opponents
- stifled opposition
- blocked the development of civil society

Economical sphere

- made a sensation of fear the main incentive for work
- provided the state with the free labour force

Social sphere

- divide the community
- established the atmosphere of suspicion and mistrust

INDUSTRIALIZATION

December of 1925

The 14th Council of the CPSU(B)

a policy of the Soviet government aimed to create in the USSR the great productive potential. The primary development of «A» group industries (fuel, energy, chemical and machinery)

Particularities

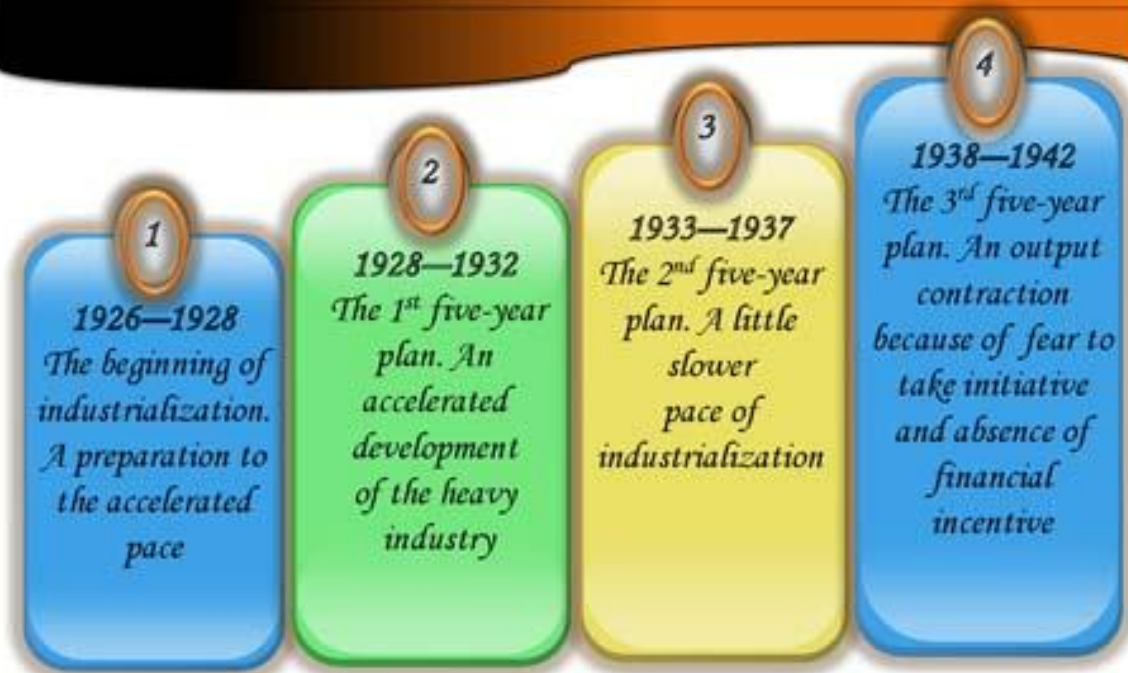
started with the heavy industry

had rapid tempos of its realization

was financed by agrarian sector

was realized according to the state plan

STAGES OF INDUSTRIALIZATION

CONSEQUENCES OF INDUSTRIALIZATION

- 1 *The Ukrainian SSR became the industrial-agricultural republic*
- 2 *The structure of production changed (the main sector was a heavy industry)*
- 3 *The centralized command economy was formed*
- 4 *Non-economic incentives for work were used*
- 5 *Light and food industries collapsed, living standards declined*
- 6 *The accelerated development of industry caused the disorder, profligacy and accidents*

COLLECTIVIZATION

1927
*The 15th Council of the
CPSU(B)*

*a policy of the Soviet
government directed to
liquidate private and create
collective farms («kolkhozes»
and «sovkhozes»)*

CAUSES OF COLLECTIVISATION

*The state needed the
mechanism
(kolkhozes) of
interruption-free
supply of grain*

*In the conditions of the
totalitarian regime it
was easier to rule
kolkhozes. Small-scale
peasant economies
(according to the Soviet
ideology) cause the
capitalistic system*

FORCED COLLECTIVIZATION

1929

*The Plenum of the CK CPSU(B)
The course to the forced
collectivization*

1

the liquidation of private peasant economies

2

the forced accession of peasant economies to collective farms

3

the liquidation of «kulaks» as a class («dekulakization»)

4

massive repressions against peasants who didn't want enter «kolkhozes»

STAGES OF COLLECTIVIZATION

1928—1932 - the 1st five-year plan

1

- *the competition between regions for a pre-term finish of the collectivization in autumn of 1930 (starting with spring of 1930)*
- *about 200 000 of kulaks' economies were dispossessed*
- *the Holodomor of 1932—1933*
- *70 % of economies were collectivized*

1933—1937 - the 2nd five-year plan

2

- *90 % of economies were collectivized*
- *the political sections in motor-transport stations and state farms («sovkhozes») were created*
- *in 1935 the new statute of collective farmers was adopted*
- *were regulated: the wages (due to the labor-days), dimensions of adjoining farms, etc.*
- *in 1933 the obligatory deliveries for the state were introduced*

COLLECTIVIZATION

Results

funds for the industrialization

the Holodomor of 1932—1933

a loss of the wish for the effective farming

a several years lag in the agriculture

PEASANTS IN THE USSR

Before Collectivization

- *had the land tenure rights*
- *were the owners of agricultural tools*
- *determined the hours of work by themselves*
- *freely disposed their own harvest*

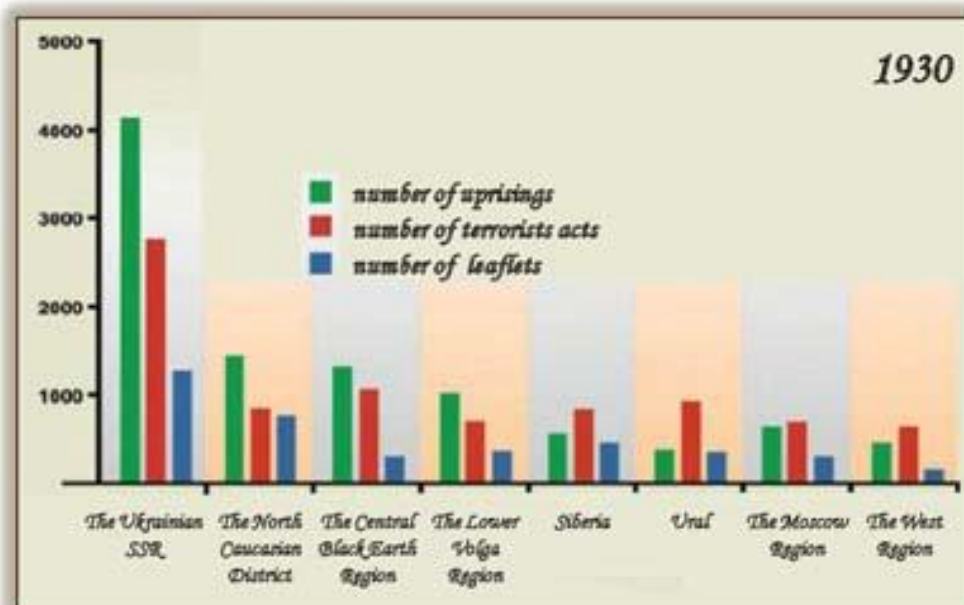
After Collectivization

- *forfeited the land tenure rights*
- *lost the right to have their own agricultural tools*
- *government determined the hours of work*
- *government expropriated the harvest*

THE ANTI-SOVIET RESISTANCE

<i>Year</i>	<i>Number of uprisings</i>	<i>Number of participants</i>	<i>Number of terrorists acts</i>
1928	more than 150	about 40 000	more than 400
1929	about 150	about 40 000	1 437
1930	4 098	more than 1 million	2 779
1931	319	more than 75 000	1 354
1932	923 (by July 15)	more than 220 000	more than 1 000

THE ANTI-SOVIET RESISTANCE

RESULTS AND CONSEQUENCES OF THE ANTI-SOVIET RESISTANCE

1 *had failed to stop the forced collectivization*

2 *170 000 peasants were arrested*

3 *150 000 peasants were deported*

a massive anti-soviet resistance in the Ukrainian SSR was the main reason for the man-made famine organized by the Soviet government in 1932-1933

THE HOLODOMOR: STEPS OF IMPLEMENTATION

1 *the establishment of the Emergency Commission for Grain Procurements headed by V. Molotov*

2 *the exemption of all grain crop stocks from collective (state-owned) farms*

3 *the confiscation of all household foodstuffs*

4 *the USSR rejected assistance from international humanitarian organizations*

5 *application of the death penalty for crimes against collective farm property*

6 *the economic blockade of villages ("black boards")*

7 *the prohibition against leaving villages*

8 *the media concealed the fact of famine*

CONSEQUENCES OF THE HOLODOMOR

- ✦ *The estimation of the death toll by scholars varied from 3,5 to 7 million ethnic Ukrainians*
- ✦ *The anti-Soviet resistance in the Ukrainian villages was suppressed*
- ✦ *The government managed to complete Collectivization in the Ukrainian SSR.*
- ✦ *The traditional lifestyle of the Ukrainian peasants was liquidated*
- ✦ *It was completed the process of forming of the totalitarian regime in the USSR.*

BIBLIOGRAPHY

- ✦ *Conquest, Robert The great terror : Stalin's purge of the thirties / R. Conquest. - New York: The Macmillan, 1968. - 633 p.*
- ✦ *Conquest, Robert The harvest of Sorrow : soviet collectivization and the terror-famine / R. Conquest. - New York: Oxford UP, 1986. - 411 p.*
- ✦ *Kenez, Peter A history of the Soviet Union from the beginning to the end / P. Kenez. - 2 ed. - Cambridge [etc.] : Cambridge UP, 2006. - 342 p.*
- ✦ *Kostiuk, Hryhory Stalinist rule in the Ukraine : a study of the Decade of mass terror (1929-1939) / H. Kostiuk; Institute for the study of the USSR. - Munich : [b.a.], 1960. - 162p.*
- ✦ *Kuromiya, Hiroaki The voices of the dead: Stalin's great terror in the 1930s / H. Kuromiya. - New Haven ; London : Yale Univ. press, 2007. - 295 p.*
- ✦ *MacKenzie, David A history of Russia and the Soviet Union / D. MacKenzie, M.W. Curran. - Homewood, Illinois : The Dorsey press, 1977. - 689 p.*
- ✦ *Naimark, Norman M. Stalin's genocides / Norman M. Naimark. - Princeton ; Oxford, 2010. - 134 p.*
- ✦ *Luchiv, A. Portrait of Stalin / A. Luchiv. - New York: [b.a.], 1952. - 32 p.*
- ✦ *Rybin, A. I. Next to Stalin : notes of a bodyguard / A. I. Rybin. - Toronto : Northstar compass journal, 1996. - 111 p.*
- ✦ *Kennan, George F. Russia and the West : under Lenin and Stalin / G. F. Kennan. - New York; Scarborough, Ont. : A Mentor book; New American library, 1961. - 384 p.*

Висновки

Підбиваючи підсумки, викладачеві варто зазначити, що визнання гуманітарної катастрофи 1932–1933 років і її юридична оцінка були складним, неоднозначним процесом і для українського суспільства, і для світової громадськості. Політика демократизації і гласності в добу «перебудови» в СРСР (1985–1991 роки) поклали початок офіційному визнанню факту масового голоду 1932–1933 років. Вперше це було зроблено головою ЦК КПУ В. Щербинським 25 грудня 1987 року під час доповіді, присвяченій 70-річчю створення УРСР. 26 січня 1990 року ЦК КПУ видав постанову «Про Голод 1932–1933 років на Україні», де охарактеризував голод, як результат хибної аграрної політики сталінізму.

Однак, сучасна українська історична наука на підставі всебічного аналізу першоджерел доводить, що голод 1932–1933 років був не прикрою випадковістю, а наслідком терористичної діяльності комуністичного режиму, який плучно створив умови існування, несумісні з життям, тому радянська соціально-економічна політика тих років мала виразні ознаки геноциду. 28 листопада 2006 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні» у якому події 1932–1933 років названі геноцидом українського народу.

Світова громадськість дізналася про голод в УСРР 29 вересня 1933 року з виступу на 76-й сесії Ліги Націй голови Ради Ліги Націй Йоганна Людвіга Мовінкеля. Працівники іноземних дипломатичних місій в УСРР, зарубіжні фахівці, що працювали в той час у республіці, надавали досить змістовну інформацію про голод, не зважаючи на інформаційну блокаду, створену СРСР. Однак, провідні західноєвропейські держави і США проігнорували ці відомості, не бажаючи втратити такого вигідного бізнес-партнера як СРСР. Саме у 1933 році США встановили дипломатичні відносини з Радянським Союзом, а у 1934 році СРСР приймуть до Ліги Націй.

Лише в умовах «холодної війни» Захід повернеться до питання про Голод 1932–1933 років, використовуючи його, як засіб дискредитації правлячого режиму в СРСР. Так, 11 вересня 1951 року у Нью-Йорку в Манхеттен-центрі відбулася доповідь польського і американського вченого-правознавця Рафаеля Лемкіна на тему «Радянський геноцид в Україні». У 1985 році Спеціальна комісія Конгресу США прийшла до висновку, що події 1932–1933 років були геноцидом українського народу.

Розпад СРСР і так званого «табору соціалістичних країн» прискорили процес світового визнання української трагедії. Протягом 1993–2007 років 23 держави визнали факт геноциду українців у 1932–1933 роках, серед них – США, Канада, Австралія, Італія, Іспанія, Польща.

Завершуючи виступ, викладачеві бажано нагадати слухачам, що з 2007 року в Україні на державному рівні відзначають День пам'яті жертв Голодомору. Це четверта субота листопада. Таким чином, вшанування щорічного пам'ятного дня має відігравати роль консолідуючого чинника для української нації.

Рекомендована література

1. Василенко В. Голодомор 1932–1933 років як злочин геноциду: правова оцінка [Текст] / В. Василенко. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2009. – 48 с.
2. Веселова О. Голодомори в Україні 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947. Злочини проти народу [Текст] / О. Веселова, В. Марочко, О. Мовчан ; Асоціація дослідників голодоморів в Україні ; Інститут історії України НАН України. – Вид. 3-тє, доп. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2008. – 273 с.
3. Голод 1932–1933 років в Україні : Причини та наслідки. [Текст] / Ред. кол. : В.А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2003. – 888 с.
4. Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. [Текст] / Кер. кол. упоряд. Р.Я. Пиріг. – К. : Політвидав України, 1990. – 605 с.
5. Голодомор 1932–1933 років в Україні : документи і матеріали. [Текст] / Упоряд. Р.Я. Пиріг ; НАН України. Ін-т історії України. – К. : Вид. дім «Кисво-Могилянська академія», 2007. – 1128 с.
6. Голодомор 1932–1933 років : злочин влади – трагедія народу : док. і матеріали. [Текст] / О. А. Удод (голова ред. кол.), В. С. Лозицький (упоряд.) ; Державний комітет архівів України, Центральний держ. архів громадських об'єднань. – К. : Генеза, 2008. – 504 с.
7. Гриневич Л. Хроніка колективізації та Голодомору в Україні 1927–1933 : [в 4 т., 6 кн., з іл. та мапами]. [Текст] / Л. Гриневич. — К. : Кригика, 2008. Т. 1, кн. 1 : Початок надзвичайних заходів. Голод 1928–1929 років. – К. : Кригика, 2008 – 552 с.
8. Касьянов Г. Danse macabre : голод 1932–1933 років у політиці, масовій свідомості та історіографії (1980-ті – початок 2000-х). [Текст] / Г. Касьянов ; НАН України. Інститут історії України. – К. : Наш час, 2010. – 271 с.

9. Конквест Р. Жнива скорботи : Радянська колективізація і голодомор. [Текст] / Р. Конквест . – К. : Либідь, 1993. – 384 с.
10. Кульчицький С.В. 1933 : Трагедія голоду. [Текст] / С.В. Кульчицький. – К. : Товариство «Знання» Української РСР, 1989. – 48 с.
11. Кульчицький С.В. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид : труднощі усвідомлення. [Текст] / С.В. Кульчицький. – К. : Наш час, 2007. – 424 с.
12. Мейс Дж. Ваші мертві вибрали мене... [Текст] / Дж. Мейс – К. : ЗАТ «Українська прес-група», 2008. – 672 с.
13. Розсекречена пам'ять : Голодомор 1932–1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД. [Текст] – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 604 с.
14. Сергійчук В.І. Як нас морили голодом : 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947. [Текст] / В.І. Сергійчук, Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Центр українознавства. – 2 вид., доп. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2003. — 251 с.
15. Улянич В. Терор голодом і повстанська боротьба проти геноциду українців у 1921–1933 роках. [Текст] / В. Улянич. – К. : МАУП, 2004. – 84 с.
16. Про заходи у зв'язку з 85-ми роковинами Голодомору 1932 – 1933 років в Україні - геноциду Українського народу: Указ Президента України №523/2016 від 26 листопада 2016 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/5232016-20776>
17. Про Голодомор 1932-1933 років в Україні: Закон України №376-V від 28 листопада 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/376-16>

Навчальне видання

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЇ-ВІЗУАЛІЗАЦІЇ
«ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ: ПРИЧИНИ, ЕТАПИ РЕАЛІЗАЦІЇ І
НАСЛІДКИ» ДЛЯ ВИКЛАДАЧІВ

Укладачі:

МОТЕНКО Ярослав Володимирович
ШИШКІНА Євгенія Костянтинівна

Відповідальний за випуск проф. Ніколасенко В.І.
Роботу до друку рекомендував проф. Кіпенський А.В.

В авторській редакції

План 2018 р., поз. 156

Підп. до друку 02.07.2018. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура Таймс. Ум.друк.арк. 7,25 Наклад 50 прим.

Видавничий центр НТУ «ХП»
Свідоцтво про державну реєстрацію ДК №5478 від 21.08.2017 р.
61002, Харків, вул. Кирпичова, 21